

TƏBİİ ŞORANLARIN MİKROKATEN FORMATDA HTP GÖRƏ DİFFERENSİASIYASI

Reyhan Abbasova, Zülfıyyə Rəhimova, **Niyazi Süleymanov**

*AR ETN Torpaqşünaslıq və Aqrokimya İnstitutu, Bakı
reyhan.abbasova.1970@ mail.ru*

Şübhəsiz, landşaftlarda hidrotermik rejim müxtəlif bitki altında fərqlidir, bu da təbiidir, çünki hidrotermik rejim müxtəlif bitkilərin vegetativ orqanlarında rütubətin transpirasiyası, buxarlanma səthinin ölçüləri və forması ilə sıx əlaqədardır.

Siyəzən-Sumqayıt massivi Azərbaycanın şimal-şərq hissəsində, dağlıq ərazinin bir hissəsini təşkil edən dar dəniz sahilı ərazidə yerləşir. Dağlıq ərazi Böyük Qafqazın şərq yamacının sonucunu bürüyən zolaq şəklində olub Xəzər dənizinə söykənən hamar düzən ərazi kimi xarakterizə olunur. Siyəzən-Sumqayıt massivi kiçik və böyük ölçölü laqunlarla zəngindir. Keçmişdən qalan iri laqunlar ilin böyük hissəsini tam quru halda olur, klassik təbii şoranları formalaşdırır, ancaq qış fəslində yerüstü axınların hesabına gölməçələr yaranır. Massivin torpaq örtüyü yetərinə fərqlidir. Burada əsas boz-qonur, boz, takırvari və şoran torpaqlar geniş yayılmışdır.

Siyəzən-Sumqayıt massivi ərazilərində formalaşmış şoranlar əsasən allüvial-qöl mənşəli olub, yüksək dispersliyi, karbonatlılığı, şorakətliyi, duzluluğu, üst qatın illik dövrıyyədə qeyri-sabit, mütəhərrik struktura malik olması ilə fərqlənir. Ağır meliorativ şərait, torpaq strukturunun dəyişkən olması ilə əlaqəlidir. Bu məqsədlə cari vəziyyəti dinamik ifadə edən "torpaq-moment" üsullarından istifadə olunmalıdır. Həmin vəziyyət çöl şəraitində bilavasitə torpaq mühitinin sabit-ətalətli və funksional göstəricilərini ölçmək imkanı verən müasir multiparametrlı cihazların tətbiqini tələb edir. "Torpaq-moment" prinsipinin tələblərini təmin edən, torpağın nəmliyi və hərarəti mobil cihaz vasitəsilə müəyyənləşdirilmişdir. Landşaftın mikrokaten formatda atmosfer yağıntılarının landşaft elementlərinin torpaq mühitində rütubətinin qeyri-bərabər paylanması yerli əlamətləri müəyyən edilmişdir.

Siyəzən-Sumqayıt massivi takırvari şoranların üst 0-30 sm torpaq qatında formalaşan hidrotermik potensialının (HTP) kəmiyyət göstəricisi 5 sm dərinlikdə 332 snr, 20 sm-də isə 1388 snr bərabərdir. HTP struktur əmsalı – K_{st} mikrokaten səviyyədə müəyyənləşdirilmişdir və 0,4-2,3 intervalda dəyişir.

Mikroçökəklikdə, yüksək ərazilərdən axan (Xızı rayonunun dağları) allüvial yerüstü axınların toplanmasına səbəb olur, bu səbəb ərazinin intensiv şorlaşmasına qətirir.

Mikroyüksəklikdə adı çəkilən parametrlər və göstəricilər, 6,5-10,0; 13,5-20,0 cS intervalında tərəddüd edir. Torpaq qatında toplanan rütubətin miqdarının fərqli olması mikrorelyefdən asılıdır. Mikroçökəklik, mikroyüksəklik ərazilərdə formalaşan nəmlik ehtiyatı müvafiq olaraq 6,9-75,5 və 18,7-90,2 mm təşkil edir. HTP-ya görə differensiasiya: 448-2012 snr, 166-1633 snr intervalında tərəddüd edir.